

Birsen Banu OKUTAN (*)

DİN VE TOPLUMSAL CİNSİYET ÇALIŞMALARININ TEORİK VE METODOLOJİK İMKÂNI: LİTERATÜREL BİR DEĞERLENDİRME

Öz

Sosyal bilimler içerisindeki disiplinlerin merkezi önem verdiği noktalar birbirinden ayrılmakla birlikte kullanılan teorik ve metodolojik yaklaşımlar birbiriyle örtüşen bir örgü niteliğindedir. Bu örgünün sosyal olaylara projeksiyon tutabilmesi interdisipliner/ multidisipliner çalışmaların varlığını da anlamlı kılmaktadır. Sosyoloji disiplini hem evrensel hem de yerel ölçekte geç fark edilen veya görülmeyen dini çalışmalar ile sosyal bilimler alanında rüştünü ispat etmeye çalışan toplumsal cinsiyet çalışmalarının beraberliği henüz teorik ve metodolojik açıdan sistemleştirilememiştir. Dünya ölçeğinde yapılan çalışmaların bile genellikle edisyon kitaplar halinde çıkarılması, araştırmacıların makaleler çerçevesinde konuya eğilmesi, uzun soluklu, nitel araştırmalar neticesinde kapsamlı çalışmaların hala görünmediğine işaret etmektedir. Bu çalışmanın amacı, her iki disiplinin hangi metodoloji veya ilkeler ile alanda var olduğunu/olabileceğini, hangi konular etrafında şekillenebileceğini, hangi kavramları var ettiğini açıklamaya çalışmak, mevcut literatür çerçevesinde teorik ve metodolojik olabilirliği tartışmaktır. Sonuç olarak, “eylem-yapı” ve “birey-toplum” dengesini dikkate alan “düşünsel” çalışmaların din ve toplumsal cinsiyet merkezli araştırmalara kaynak ve imkân sağladığı görülmüştür.

anahtar kelimeler

Toplumsal cinsiyet, din, objektivist-sübjektivist yaklaşım, düşünsellik.

abstract

Theoretical and Methodological Possibility of Religion and Gender Studies: Literature Review

The subjects of social sciences change from fields to fields; however they share theoretical and methodological approaches and it makes possible the existence of interdisciplinary/multidisciplinary studies. Religion and Gender Studies were neglected in the social sciences for an extended period. Recently, on the one hand, the researchers began to focus on "gender and religion" in history, sociology, sociology of religion, psychology, psychology of religion, political sciences, literature etc. On the other hand, the theoretical and methodological schema of religion and gender has not been clarified yet. The aim of this study is to assert theoretical and methodological possibility of religion and gender studies reviewing available literature and discuss what kind of sociological approaches -objectivist and subjectivist- can be applicable for that kind of marriage. As a result, gender and religion based studies are explanatory by an eclectic approach regarding dichotomies of "agency-structure" and "individual-society", and understanding by a reflexive outlook.

keywords

Gender, religion, objectivist, subjectivist, reflexivity.

1. Din ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

Sosyal bilimlerdeki disiplinlerin merkezi önem verdiği noktalar birbirinden ayrılmakla birlikte kullanılan teorik ve metodolojik yaklaşımlar birbiriyle örtüşen bir örgü niteliğindedir. Bu örgünün sosyal olaylara projeksiyon tutabilmesi interdisipliner/ multidisipliner çalışmaların varlığını da anlamlı kılmaktadır. Sosyoloji disiplini hem evrensel hem de yerel ölçekte geç fark edilen veya görülmeyen dini çalışmalar ile sosyal bilimlerdeki alanındaki rüştünü ispat etmeye çalışan toplumsal cinsiyet çalışmalarının beraberliği henüz teorik ve metodolojik açıdan sistemleştirilememiştir. Bu çalışmanın amacı her iki disiplinin hangi metodoloji veya ilkeler ile alanda var olduğunu/olabileceğini, hangi konular etrafında şekillenebileceğini, hangi kavramları var ettiğini açıklamaya çalışmak, mevcut literatür çerçevesinde teorik ve metodolojik olabilirliği tartışmaktır.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları, anatomik ve fizyolojik farklılıkları işaret eden biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal ve kültürel söylemler tarafından inşa edilen, tekrar tekrar üretilen erillik, dişillik ve erdişillik(hümsa)/eşcinsellik(homoseksüellik) gibi ara kategorilerin davranış kalıplarını ve sosyal cinsiyet eşitsizliklerini inceler. 1990'lı yıllardan itibaren hacmi genişlemeye başlayan

toplumsal cinsiyet araştırmalarının feminist çalışmalar ile ortak konuları olsa da birbirine eşitlenemez. Cinsiyetler arası davranış farklılıklarını biyolojik etkilere bağlayan, hormon ve kromozomların belirleyiciliğinde edimlerin gerçekleştiğini savunan ve cinsiyetin ancak bu bağlamda toplumsallaşabileceği savını ortaya atan teoriler feminist perspektife sahip olmamakla birlikte toplumsal cinsiyet araştırmaları içerisinde yer alabilir. Denilebilir ki, toplumsal cinsiyet çalışmalarının “kadın çalışmaları” üzerinde yoğunlaşması ve “feminist çalışmalar” bünyesinde değerlendirilmesi, her iki alanda “kadın/kadınsallık” üzerine oluşturulan hakim literatürden kaynaklanmaktadır. Kadınsallığın diğer toplumsal cinsiyetlere oranla daha fazla irdelenmesinin sebebi ise kadının tarih, kültür ve toplumsal alanda geleneksel olarak yerleşen görünmezliği/marjinalizasyonu (King, 2005a:3296); karşılaştığı şiddet, emek piyasasına yetersiz katılım, cinsel istismar gibi sorunlarının çözülmemesi ve alınan palyatif tedbirlerin fonksiyonalize olamaması bağlamında anlaşılabilir. Kadın ve kadınsallık sorunu çözümlenmeden de erkeklik veya erdışilik/eşcinselliğin stereotipik özellikleri ve toplumsal entegrasyon biçimlerini çalışmak çok daha az ilgi görmektedir.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları kadın, erkek ve kuir (queer)² çalışmaları bünyesine toplayan geniş bir sahayı temsil etmektedir. Genel literatür itibarıyla din ve toplumsal cinsiyet ilişkisini konu alan çalışmalar sosyal bilimler alanında çifte körlük (King, 2005: 1) ile karşılaşmaktadır. Beşeri bilimler, sosyal bilimler veya doğa bilimleri içerisinde “din körlüğü”, birçok din çalışması içinde ise toplumsal cinsiyet körlüğü mevcuttur. Fakat yapılan araştırmalar din ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının varlığını gerekli kılmakta; bu gereklilik dört ilke etrafında formüle edilmektedir (King, 2005: 8):

1. Toplumsal cinsiyet kategorisine eleştirel bir başvuru olmaksızın dini çalışmalar tanımlamak, çözümlemek veya açıklamak artık mümkün değildir.
2. Toplumsal cinsiyet meselesi dinlerin içerisinde, oldukça kompleks, çok katmanlı bölgesel, özel, aynı zamanda evrenseldir. Bu kompleks karşılıklı ilişkiden dolayı din ve toplumsal cinsiyet çekici bir alan sağlamaktadır.
3. Din ve toplumsal cinsiyet birbirinden bağımsız, birbirine benzer veya aynı paralellikte değil, karşılıklı, birbiri içerisine gömülü yapıdadır.
4. Din içindeki toplumsal cinsiyet, ırk veya sınıf gibi her biri farklı köklerden ve bağlamlardan gelen her verili grupta oldukça farklı şekillerde işleyen yapılarla direkt karşılaştırılabilen analitik bir kategori değildir.

Bu çerçevede meydana gelen ihtiyaçlar toplumsal cinsiyet ve din konulu literatürün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dini çalışmaların içindeki toplumsal cinsiyet körlüğünü (Hawthorne, 2005:3314) eleştiren özellikle Bynum (1992) Ahmed (1992) Jantzen (1995) King (1995) gibi düşünürler konunun üzerine eğil-

mekte, bir taraftan da toplumsal cinsiyet ve din konusunda epistemolojik sorunlar (Anderson, 1998) tartışılmaktadır. Ursula King ve Tina Beattie'nin (2005) editörlüğünü yaptığı *Gender, Religion and Diversity* adlı kitap din ve toplumsal cinsiyet üzerine oluşturulan makaleleri üç bölüm üzerinden sunmaktadır. İlk bölümde toplumsal cinsiyet ve din konularının kesişim noktalarını belirten teorik perspektifler açıklanırken, ikinci bölümde tarihsel ve metinsel yaklaşımlara yer verilmekte, holocaust, paleohristiyanlık, İncil yazıları ve toplumsal cinsiyet stratejileri gibi daha özel konular mercek altına alınmaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise kültürel ve bağlamsal perspektiflere dayanarak "Hindistan Dalit kadınları", "Afrikalı kadınlar ve din" gibi daha özgün konular irdelenmektedir.

Alexandra Cuffel ve Brian Britt editörlüğünde hazırlanan *Religion, Gender and Culture in Pre-Modern World* adlı çalışma ise eski çağ, orta çağ ve erken modern kültürlerin din ve toplumsal cinsiyet ilişkisini Yakın Doğu, Avrupa, Amerika, Afrika örnekleri üzerinden serimlemektedir. Çalışmanın hedefi, eski çağdan on dokuzuncu yüzyıla kadar olan süreçte toplumsal cinsiyet ve dini kimliklerin nasıl oluştuğunu, bu dönemlerdeki varoluşların bugünkü manada geniş teorik çerçeve ile ne derece örtüştüğünü sanat, giyim kuşam, evlilik gibi konular üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. *Gender and the Language of Religion* (Allyson Jule, 2005) isimli çalışma ise toplumsal cinsiyet, dil örüntüleri, dini düşünce, dini toplulukların dili ve dini kimliklerin oluşum sürecini dilbilimi çerçevesinde incelemektedir. Kitapta din ve toplumsal cinsiyetin gündelik yaşam üzerinden nasıl ifadelendirildiği, sosyo-psikolojik paradigmalara veya etnografik çalışmalarla derinlemesine analizler çerçevesinde anlatılmaktadır. Kitap, Hinduizm, Budizm gibi dinsel pratiklerin dilsel kodlarına değinirken, antik Yunan ve Roma mitolojilerindeki din-toplumsal cinsiyet ilişkiseliliğinin dil kurgusunu da yansıtmaya çalışmaktadır. Inger Marie Okkenhaug ve Ingvild Flakerud'un (2005) *Gender, Religion and Change in the Middle East* adlı edisyon çalışmaları Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dininin sosyal realite, kurumsal gelişme, yönetim gibi alanlarda nasıl tecrübeye yansıdığını, dindar topluluklar arasında uzlaşma/anlaşma sağladığını ve anlaşmanın sosyal değişimle irtibatını göstermektedir. Çalışmada, Batı dünyasının, Ortadoğu denilince din ile ilişkilendirildiği, özellikle İslam üzerinden tanımlandığı (Okkenhaug ve Flakerud, 2005:2) vurgulanmakta, aslında sosyo-ekonomik durumların belirleyiciliğinde toplumsal cinsiyet rollerinin oluştuğu savunulmaktadır.

Diğer yandan, toplumsal cinsiyet disiplini içerisinde "kadın ve din" (Haddad ve Findly, 1985; Sharma, 1994; Sawyer, 1996) konusundaki çalışmalar en yoğun alanı teşkil etmektedir. Dinde kadının yeri, dini liderlikte kadın, dini değerler ve toplumsal cinsiyet eşitliği/eşitsizliği, dinlerin biçimlenmesi ve gelişmesinde kadının önemi, kadın ve erkeğin dini tecrübeleri, dini organizasyonlarda kadının yeri ve bu yapılara katılımı (Mernissi, 1991/1992; Hassan, 1991) gibi konular mercek altına alınırken orijinal metinlerin, tercümelerin ve yeni kadın rollerinin

tanımlanması (Lumnis, 2006:601-619) tartışmaya açılmaktadır. Feminist çalışmalar (Sharma ve Young, 1999) bağlamında ise dinlerdeki erkek egemenliği vurgulanmakta, “feminist teoloji” (Parsons, 2004;Chopp ve Davaney, 1997;Fulkerson, 1994; Hunt,1991;Aquino,1993;Kamitsuka, 2007) ismiyle eleştirel din perspektifi yerleştirilmektedir. Diğer yandan, erkek çalışmaları (Men’s Studies) gibi bir alan da erkek/erillik ve din bağlamında çeşitli araştırmalar yapmaktadır. Bu araştırmalarda en sık rastlanan konular dini öğretilerde erkekliğin nasıl kavramsallaştırıldığı, erkekliği oluşturan güç dinamikleri (Boyd ve diğerleri, 1996), İslam (Ouzgane, 2006), Hristiyanlık ve Yahudilikte maskülenitedir (Krondorfer, 2009). Mormonlar (Knowlton, 1992) gibi dini hareketlerdeki erkek/erillik durumları da incelenmektedir. Coakley (1997) Grovijahn (1998) Carrett (2000) Bouldrey (1995) Stuart (1997) Rogers (2002) gibi düşünürler ise homoseksüellik ve din çerçevesinde çalışmalar yapmaktadır. Özellikle, Siker (2007) editörlüğündeki *Homosexuality and Religion* adlı çalışma eşcinsellik ve din ilişkisinin genel çerçevesini çizmektedir. Kitap, homoseksüelite din ve hukuk, homoseksüellik ve maneviyat gibi genel konuların yanında, İslam, Hristiyanlık, Yahudilik, Caynisim, Yehova Şahitleri gibi din veya dini hareketlerin homoseksüel pratiklere karşı açıklama ve yaptırımlarını kavramsal tanımlamalar üzerinden göstermektedir.

Türkiye’de din sosyolojisi gibi toplumsal cinsiyeti konu edinmesi beklenen bir alanda yayınlanan araştırmaların genel içeriklerine bakıldığında boşluk göze çarpmakta, “din ve toplumsal cinsiyet” ismiyle yayınlanan çalışmaların ise “kadın ve din” ilişkisine odaklandığı görülmektedir. Toker (2012: 727-743) toplumsal cinsiyet ve din adıyla yayınladığı makalesinde toplumsal cinsiyetin son derece geniş kapsamı yerine sadece “kadın” üzerine yoğunlaştığını belirtmekte, din-kadın ilişkisiyle ilgili feminist yaklaşımları genel hatlarıyla özetlemektedir. Toplumsal cinsiyet ve din adıyla yayınlanan bir diğer makalede Gürhan (2010: 58-80) da kadın üzerinden toplumsal cinsiyet açıklaması yapmakta, kadınlık kodlarının dinlere göre nasıl farklılaştığını ve dinlerin meşrulaştırma rollerini açıklamaktadır. Diğer yandan, Türkiye’de genellikle “kadının ve kadınsılığın” dindeki yerini, dindarlığını veya kimliğini araştırma konusu yapan çalışmalar genellikle “tarih, sosyoloji, psikoloji siyaset” (Toprak, 1981; İlyasoğlu, 1994; Berktaş, 1996; Göle, 1991; Üşür, 1991; Kandiyoti, 1988; Saktanber, 2002) disiplinlerinin alışverişi sonucunda ortaya çıkan kimi zaman da dine mesafeli (İlyasoğlu, 1994: 16) veya ideolojik duruşları yüzünden eleştiriler alan araştırmalar olmaktadır. Son zamanlarda, İlahiyat (Tekin, 2004; Uysal, 2006; Toker, 2005; Çapcıoğlu, 2003) bünyesinden sosyal bilimlere katkı sağlayacak kadın-din ilişkisini inceleyen din sosyolojisi çalışmalarının da gün be gün arttığı görülmektedir. Diğer yandan, “din ve erkeklik”, “din ve eşcinsellik” (Korkmaz, 2010) üzerine yapılan din ve toplumsal cinsiyet kapsamında sayılabilecek çalışmaların görünürlüğü yok denilecek kadar azdır. Özellikle, İslam dininde her iki cinsel organa

sahip kişi olarak adlandırılan “hünsa” (erdişi/hermafrodit) Türkiye’de yapılan çalışmalarda ya birtakım fıkhi (Duman, 2002) bilgiler bağlamında sunulmakta ya da dini öğretileri ve kavramları tanımlayan kitaplarda (Yaşar, 2000; Yavuz, 1997; Çeker, 1997) ansiklopedik madde düzeyinde açıklanmaktadır.

Konu bakımından kadınsallık, erkeksilik ve hermafrodit/erdişiliğin dinlerde veya kutsal metinlerde nasıl tanımlandığı, bu tanımların toplumsal kabullere ne ölçüde yansıdığı, nasıl şekillendiği veya çeşitlendiği merkezi önemdedir. Kadın, erkek veya eşcinsel/erdişisel kimliklerin din ile nasıl ilişki içerisine girdiği, bu ilişkinin yaşamsal pratikleri nasıl etkilediği, iş hayatındaki görüntüleri, din sahasındaki hizmet veya görevleri, suça yaklaşımları, aile, vatandaşlık görevlerine, siyasa katılımları; tabakalaşma, sağlık ve bakım ile ilişkileri incelenmesi gereken konular arasındadır. Kendini dindar olarak tanımlayan, “mensup olduğu dinin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirip bunları tutum ve davranışlarında sergileyen” (Kurt, 2009: 22), kimliğini dine göre şekillendirmeye çalıştığını söyleyen cinsiyetlerin, çeşitli ideolojik aygıtlarda veya kitle iletişim araçlarında nasıl temsil edildiği de incelenmesi gereken konulardır. Diğer bir ifadeyle, dini sembollerin taşıyıcısı olan cinsel kimliklerin nasıl kurgulandığı, bunların kimin imgesi olduğu gösterilmeli; kendini dindar olarak niteleyen bireylerin oluşturduğu kamulardaki kadınsallık, erkeksilik ve eşcinsellik/erdişilik algılarının, kavramlarının nasıl inşa edildiği ve tekrar tekrar üretildiği incelenmelidir. Açık biraz daha genişletilerek, sadece metropollerde veya şehirlerde değil, kırsal alanda da toplumsal cinsiyetlerin nasıl kurgulandığı, bu kurguların din ile ilişkileri, tanımlama sorunsalları veya tanımlama durumları araştırma kapsamına girmelidir. Genel çerçeveyi biraz daha netleştirmek için toplumsal cinsiyet ve din ilişkisini ilgilendiren konular alt başlıklar altında sistematize edilebilir:

- Toplumsal Cinsiyet ve Din: Kuramsal Yaklaşımlar
- Tek Tanrılı Dinler ve Toplumsal Cinsiyet
- Çok Tanrılı Dinler, Deist/Ateist Yaklaşımlar ve Toplumsal Cinsiyet
- Dini Gruplar, Cemaatler ve Toplumsal Cinsiyet
- Aile, Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Toplumsallaşma, Kamusal/Özel Alan, Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Eğitim, Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Siyasa, Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Tabakalaşma, Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Medya, Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Entegrasyon, Asimilasyon, Marjinalizasyon, Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Milliyetçilik, Etnisite, Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Gündelik Hayat, Din ve Toplumsal Cinsiyet

- Ekonomik Yaşam, Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Küreselleşme, Küresel Eşitsizlik Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Şehirleşme, Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Güvenlik, Suç, Şiddet, Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Cinsellik, Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Sağlık, Beden, Din ve Toplumsal Cinsiyet
- Çevre, Din ve Toplumsal Cinsiyet

2. Teorik ve Metodolojik Bir Zemin Denemesi

Sosyal veya beşeri bilimlerin temelindeki felsefi yaklaşımlar objektivist (nesnelci) ve sübjektivist (öznelci) (Burrell ve Morgan, 1979:3; Çiftçi, 2003; Taş, 2011) olmak üzere ikiye ayrılmakta; ontolojik³, epistemolojik⁴, insan doğası⁵ ve metodolojik⁶ düzlemlerde açıklanmaktadır⁷. Objektivist yaklaşım, ontolojik düzlemde realist, epistemolojik düzlemde pozitivist, insan doğası düzleminde determinist ve metodolojik düzlemde nomotetik olurken; sübjektivist yaklaşım, ontolojik düzlemde nominalist, epistemolojik düzlemde anti-pozitivist, insan doğası düzleminde voluntarist (iradeci) ve metodolojik düzlemde ideografiktir. Objektivist sosyolojinin, katı, nesnel gerçeklikler temeline dayandığı bilgi, sebep sonuç ilişkileri çerçevesinde sistemin belirleyiciliğinde, insani eylemi küçülten dokusuyla toplumu anlamlandırmaktadır. Sübjektivist yaklaşımın insan davranışını anlamlandıran, toplumsal hayatın katı, kesin, değişmez yasalar yerine çeşitli kurallardan oluştuğunu savunan, bu kuralların anlaşılmasında da öncelikli olarak öznenin eylemine vurgu yapan doğası, anlayıcı sosyolojiye kapı açmaktadır. Fotoğrafi biraz daha netleştirmek için objektivist ve sübjektivist yaklaşımları temsil eden sosyologların duruşlarına değinilecektir.

Objektivist yaklaşıma sahip olduğu düşünülen klasik dönem sosyologlarından Durkheim'ın, *İntihar* (1897) adlı eseri objektivist yaklaşımın başat örneklerindendir. Eser, intihar etme nedenlerini dini inanışlar, medeni durum, sivil veya askeri işlerde çalışma, kazançlarda meydana gelen olumlu ya da olumsuz değişmelerle açıklanabileceğini ileri sürerken; psikolojik sorunlar, iklim-mevsim koşulları, ırk, kalıtım gibi sosyal olmayan faktörlerin temel önemde olmadığını savunur. İstatistiksel verilerle sonuçlanan nomotetik metodolojisiyle de argümanlarını destekleme yoluna giden Durkheim, genellemelere ulaşır. Durkheim'ın bilimlerin nesnelliğini, olgusallığını ve yöntemsel birliğini benimseyen duruşu pozitivist, toplumsal ilerlemenin mekanikten organikliğe doğru gittiğini öngören determinist bir yaklaşımı mevcuttur. Doğrusal düzlemde ortaya çıkan ilerleme fikri, aile kurumunun toplumsal ilerlemesiyle özdeşleştiği durumlarda da görülür. Buna göre, toplumsal cinsiyet eşitlik ve benzerliği, daha ilkel, sabit olmayan evlilik birlikteliklerinde görülmekte, toplumsal farklılaşma

ve işbölümü olduğu ölçüde evlilikte dayanışma gelişmekte ve ilerleme kaydedilmektedir (Chafetz, 2006: 5). Durkheim'ın determinist tavrı kadının rolüne ilişkin biyolojik açıklamalarında da sezilmektedir. Kadının sosyalliğe daha az ihtiyaç duyduğu, daha içgüdüsel davrandığı, çok daha kolay yoldan doyuma ulaştığı, erkeğin ise kompleks ve psikolojik dengesinin istikrarsızlığa müsait oluşu savunulmaktadır (Chafetz, 2006:5). Durkheim, bu görüşünü destekler bulguyu da *İntihar* araştırmasından hareketle sabitlemekte, evli erkeklerin intihara yönelimlerinin daha az olduğu, evlilik gibi bir birlikteliğin istikrarı tesis ettiği yönünde bir açıklama getirmektedir.

Durkheim'a göre birey davranışları toplum tarafından oluşan kurallarla şekillenir ve toplumsal hayat bireyin üzerinde baskıcı bir güç uygular. Bu güç kabul edilebilir ve istenilen bir güçtür; zira toplum bireylerden üstündür. Bireyin kendini keşfetmesi, bireyin özgürlüğü, özgünlüğü ahengi bozar, birey toplumla bütünleştiği ölçüde bireyleşir. Durkheim için toplumda parçalanmayı önleyici ortak bilince, inançlara gerek vardır. Kolektif hafıza, ortak geleneklerden, mitlerden, efsanelerden oluşarak insanları aynı doğrultuda hareket etmeye sevk eder. Durkheim sosyolojisindeki toplum modeli, dayanışmacı ya da bütünleştirici bir modeldir. Dayanışma, modern toplumlardaki insanların bunalıma düşmesine engel olacaktır; buna ihtiyaç vardır çünkü modern toplumda "ahlak" kavramının içeriği değişmiştir. Artık "ahlak", kontrol mekanizmasını sağlayan, soğuk, akılcı ve mantıklı bir haldedir. Durkheim'ın (2006: 175) ifadesiyle ahlaki davranış "akla dayalı davranış" haline gelmiştir. Akıl ise "toplumsal gerçeklik hakkındaki bilimsel verileri dikkate alan, pratik" (akt. Özyurt, 2007: 113) bir kavramdır. Bu haliyle Durkheim, toplumsal yapıya bakarak, akıl yoluyla problemleri çözecek ahlak kurallarının yerleştiğini söylemekte ve realist bir tavır sergilemektedir.

Sübjektivist olarak nitelendirilebilecek klasik sosyologların başında ise Weber (2012: 75-141) gelmektedir. Sosyolojisini "sosyal davranışı anlaşılır kılma" (akt. Amman ve Aslantürk, 2001: 104) şeklinde açıklayan Weber bireyi edilgen, pasif durumundan çıkartarak, "etken", "etkileşime giren" bir varlık olarak sosyolojisine koymuştur. Bireyi, bireysel eylemi anlamaya, yorumlamaya yönelik tavrı "kolektif nesnelliğin" merkezi durumunu "bireysel öznelliğe" kaydırmıştır. Bu nedenle de kendisi "ontolojik bireyci" (Benton ve Craib, 2008: 102) olarak nitelendirilmiştir. Birey davranışlarının toplumsal yapı tarafından belirlenmediğini söyleyen Weber, "voluntarist" bir yaklaşım sunmaktadır. Weber'e göre toplum denilen oluşum ancak etkileşime geçen insanlarla var olabilmektedir. Bu etkileşim insanların eylemlerine göre belirlenir. Weber insanları etkileşime geçiren, anlamlı toplumsal eylemden bahseder ve bu eylemi "rasyonel toplumsal eylem" diyerek niteler. Rasyonel eylemde insanların bilinçli, şuurlu olarak kendi çevresini yarattığı, anlamlandırdığı düşünüldüğünde, Weber'in ontolojik duruşu nominalist bir çizgiye yerleşirken, kültürel, anlayıcı, karşılaştırmacı, ta-

rihsel sosyolojisiyle epistemolojik olarak anti pozitivisttir. Diğer yandan, Weber sosyolojisi doğa bilimlerini, kültür bilimlerinden ayırır. Doğa bilimleri algılanarak, kültür bilimleri anlayarak yorumlanabilir. Doğa bilimlerinde deneysellik algılamayı sağlarken, kültür bilimlerinde de tarih bilimi anlamayı sağlar. Bu tip ideografik metodolojiyle Weber toplumda oluşan normlardan, “düzenliliklerden, kurumsallaşma, kurallılık, tekrar eden sosyal ilişkilerden” (Tanyaş, 2007: 25) bahsetmekte, her toplumun kendi sosyolojisini inşa ettiğine inanmaktadır. Bu noktada Weber, objektivistlerin insan ve toplumun doğa yasalarını tekrarladıklarına inandıkları determinist yaklaşımın da karşısında yer almaktadır. Weber’in toplumsal çeşitliliğin farkındalığındaki anlayıcı sosyolojisi toplumsal cinsiyet veya özelde kadın sorununa direkt eğilmediği halde toplumsal cinsiyeti eşitsiz fakat çevresel şartlarla ilintili olarak (Chafetz, 2006: 5) çözümlediği; özellikle, toplumsal işbölümünde kadının statüsel varlığının düşmesine sadece ekonomik değil, askeri ve dini sebeplerle bağlantılı açıklamalar getirdiği görülmektedir.

Çağdaş sosyologlar ise genellikle objektivist veya sübjektivist yaklaşım yerine ikisinden de ilkeler kabul etmekte veya ikisinin de bazı ilkelerini eleştirmektedir. Bir manada “hem objektivist, hem sübjektivist” veya “ne objektivist, ne sübjektivist” olan çalışmalar eklektik bir yaklaşım benimsemektedir. Objektivist ve sübjektivist yaklaşımı birleştirme çabası içinde görülen Bourdieu (1989: 14) kendi ekolünü “yapımcı yapısalcılık” (constructivist structuralism) olarak adlandırır. Yapısalcıdır, çünkü sosyal dünyada eyleyicilerin arzu, isteklerinden ayrı, hareketleri yönlendiren, engelleyen veya teşvik eden yapıların olduğuna inanır. Diğer yandan, yapımcılık kelimesiyle de bireyin algı, düşünce, duygu dünyasını ve eylemlerine katkılarını anlatmak ister. Bu manada insan ne bağımlı ne özgürdür; Bourdieu’nun insan doğasına ilişkin tavrı da ne voluntarist ne deterministtir. Bourdieu, metodolojik olarak anlamaya yönelik bir sosyoloji yapmakla birlikte istatistikler kullanarak, sayısal analizlerde bulunduğu ilk dönem eserleriyle de Durkheimci bir çizgide görünmektedir (Amman, 1995). Sentezci, evrenselle, özel, nomotetik ile idiografik arasındaki düşmanlığı kaldırmaya çalışan sosyolog (Bourdieu, 1992: 75) sosyal bilimcilerin “refleksivite” (düşünümSELLİK) ilkesine bağlı kalması, kendini sorgular tarzda, ne yaptığını bilmesi gerektiğini belirtmekte; sosyal dünyanın, kişiler arası etkileşim sonucu değil, bireysel bilinçten bağımsız olabilecek “ilişkisel” (Bourdieu, 1992: 97) eksende anlaşılabilirliğini savunmaktadır. Bourdieu (2001: 113) *Eril Tahakküm* araştırmasında erkekliğin tarihsel, kurgusal kültürüyle oluşan bileşenlerini açıklamaya çalışırken erkeklik ve iktidar ilişkisini çözümlemektedir. Tahakkümün kurumlar veya yapılar aracılığıyla normalleşme ve doğallaşmasının, sembolik iktidarın ve şiddetin tekrar tekrar üretilmesine nasıl neden olduğunu, bu durumun sistemi nasıl konsolide ettiğini açıklamaktadır. Bourdieu eril iktidar çözümlemesini Cezayir’deki Kabyle topluluğundan örnekler vererek de somutlaştırmaktadır.

Aksiyonalist teorisyenlerden Touraine ise aktörlerin normatif karakterli sosyal eylemleriyle toplumun şekillendiğini düşünür. Touraine (2011: 110) öznenin gerek topluluk gerekse piyasanın (pazar) istekleri, kuralları tarafından kuşatıldığını kabul eder; fakat bu kuşatmayı aşmak için çaba sarfetmesi gerektiğini söyler. Touraine'e göre bireyler tarihsel öznedir, insanlar bilişleriyle, zihinleriyle eylemlere tasarımlarını katabilmektedir. Bu nedenle Touraine'in insan doğası bakımından yaklaşımı voluntaristtir. Bireye yüklediği tasarımda bulunabilme kapasitesi, Touraine sosyolojisini ontolojik olarak realist saftan uzaklaştırır. Sosyal dünyayı tabiatın gerçeklerinden ayırarak, toplum yasalarının, doğa yasalarından farklı olduğunu düşünür. Nedensellikten ziyade anlamsallık önemlidir. Touraine tarihsel gelişimlerin toplumların hayatında önemli rolü olduğunu söyler. Farklı toplumlar farklı aşamalardan geçmiştir; yani toplumların farklı yaratıcılık gücünü ifade eden kültür modelleri vardır. Bu bağlamda epistemolojik duruşu, anti-pozitivisttir. Marx'dan çatışma modelini, Weber'den öznelliğin önemini alarak kurduğu sosyolojide sosyal hareketleri incelemeyi sosyolojinin konusu olarak gören Touraine "sosyolojik müdahale" ile teorik ve pratik araştırma metotlarını birleştirmiştir. Örnekleme hakkında belirli kitap, dergi, broşür gibi yayınları okuyan araştırmacının, katılımcılarına soru sorarak kendi argümanlarını oluşturması, örnekleme katılan bireyleri de düşünmeye sevk eder. Sosyolojik müdahale metoduyla Fransa'da yaşayan Cezayir ve Fas kökenli Müslüman kadınlar üzerine yaptığı çalışmasında Touraine (2007: 221) kadınların İslam cemaatine ve Fransız toplumuna karşı tutumlarını göstermeye çalışmakta, kendi dil kurgularından katılımcıların kimliksel değerlerini çözümlemektedir. Touraine (2007: 207) kadınların gerek dini cemaatlerinden gerekse Fransa'da yaşamaktan vazgeçememelerini, her iki durumu da yaşamak zorunda kalmalarını *ikideğerli* tepkiler olarak nitelendirmektedir. Böyle bir metodolojik yaklaşım evrensel, değişmez yasalara değil, kültürel sisteme özgü kurallara işaret ettiği için ideografiktir.

Bu noktada, objektivist, subjektivist veya her ikisinden öğeler barındıran eklektik bir yaklaşım temelinde oluşturulacak din ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının "birey-toplum" veya "eylem-yapı" düalizmlerine mesafeleri yapılan araştırmaların da çatısını oluşturacaktır. Sosyolojik incelemelerin ağırlık merkezinde "toplum mu yoksa birey mi vardır" sorunsalında, birini diğerine feda etmeden oluşturulan yaklaşımların olguları açıklama kapasitesi daha yüksektir. Kadın, erkek veya erdişilerin/eşcinsellerin inançlarının, güdülerinin, değerlerinin, bakış açılarının toplum üzerinde etkin olduğunu bilerek, yapısal veya toplumsal sınırlandırma, norm, kural, yaptırımların da onları bağladığını, engellediğini, zihinsel dünyalarını ve davranış biçimlerini belirleyen ilkeler koyduğunu fark etmek, kimi zaman da katı kalıplar içine cinsiyetleri hapsedebileceğini hesaba katmak gerekir. Denilebilir ki, toplum içinde kadın, erkek ve eşcinsel/erdişiler sürekli etkileşim ve iletişim halindedir, toplum denilen mekanizma iliş-

kisellik süreçlerini içinde bulunduran bir arena görünümündedir. Bireyin tek başına eyleyici olarak varlığı ne kadar yetersiz ise salt toplumsal ağlar tarafından hareket ettiği de olguları açıklama kapasitesinden uzaktır. Bu bakımından “toplum mu birey mi”, “eylem mi yapı mı” sorunsalında toplumla bireyin diyalojik (Bakhtin, 1981) ilişki içerisinde olduğu düşünülerek yapılan sosyolojik yordama, toplumsal olayları anlamlandırmaya yardım edecektir.

Diyalojik ilişki yörüngesinde oluşturulan sosyolojide dikkat edilmesi gereken diğer bir husus, “değişim” olgusu olacaktır. Toplumsal yapılar dinamik süreçler içerisinde anlamlandırılmalı, toplumun tarihsel olarak nasıl bir profil çizdiğine, hangi durumlardan nerelere geldiğine dikkat edilmedir. Tarihsellikten kopmadan ama olayın geçtiği “an”dan da uzaklaşmadan, bir bakıma tarihsel sosyoloji yapılmalıdır. Böyle bir yaklaşım tarzı pozitivistin yasağı gibi “katı genellemelerden” kurtaracak, yorumlayıcı bir sosyolojiye olanak sağlayacaktır. Sosyal olguları açıklamak için istatistikî araştırma metotlarından yararlanmak belirli kategorizasyonlar yapmaya yarayacak fakat daha derin analizler için niteliksel çözümlemelere ihtiyaç duyulacaktır. Böyle bir durumda katılımlı gözlem, saha araştırmaları gibi nitel yöntemlerin nicel yöntemlerle birleştiği bir sosyoloji metodunun etrafı incelemelere olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle, kültürel çalışmalar geleneği içerisinde eko-politik şartların metinlere etkisini vurgulayan, metinsel temsillerin gösterimini ve alıcıların nasıl kabul ettiğini açıklamaya yarayacak düşünce araçları sunan Kellner (2003: 4) tarafından çizilen bilgi edinme metodolojisinin yine toplumsal cinsiyet ve din çalışmaları ekseninde yapılacak araştırmalarda da kullanılabileceği varsayılmaktadır.

Kısacası, kültürel çalışmaların karakteristiğini (Cragin ve Simonds, 2006: 197) belirleyen disiplinler-arası, mikrososyolojik açıklamalarla gündelik hayatı anlamaya yönelik, özgünlüğü temel alan, metinsel çözümlemelerin, söylemin önemini vurgulayan, anti pozitivist yorumlayıcı metoda dayalı analizlerin toplumsal cinsiyet ve din zeminine dayanan çalışmaları da aydınlatacağı düşünülmektedir. Hatta, interdisipliner çalışmaların “toplumsal cinsiyet” gibi kompleks bir kavramsallaştırmayı açıklamakta zorlandığı araştırmalarda “multidisipliner” mekanizmaların anlamlandırma sürecine katkıda bulunması beklenebilir. King (2005:5) ise toplumsal cinsiyet gibi her örüntüye nüfuz ederek geleneksel sınırları kıran, hayatın ve toplumun tüm alanlarını yeniden düzenleyen bir oluşumun “transdisipliner” yaklaşım ile anlaşılabilceğini ileri sürerek disiplin duvarlarını tümenden yıkmaktadır.

3. Kavramlar ve Düşünümsellik

Toplumsal cinsiyet çalışmalarında sıklıkla rastlanan kavramlar, Pilcher ve Whelehan (2004) tarafından bir araya getirilmiştir. Toplumsal cinsiyet-din ilişkisini araştırırken öne çıkabilecek kavramların ise kadınlık, erkeklik, homoseks-

süellik, LGBTT (lezbiyen, gey, biseksüel, travesti, transseksüel) androsentrizm, patriarki, kimlik politikaları, güç, ayrılıkçılık (seperatism), cinsiyetçilik (sexism), çifte standart, geri tepme (backlash), temsil, sosyalizasyon, stereotip, şiddet, cinsel sözleşme, iş bölümü, siborg (sibernetik organizma), homofobi/homofili gibi tanımlamalar olduğu düşünülmektedir. Din ve toplumsal cinsiyetin kesiştiği noktada bu kavramların teorisini yapmak, dinsel ve kültürel farklılığın yaşandığı toplumlarda bu gibi kavramların görünürlük/görünmezlik veya değişim şekillerini incelemek, kültürün kendi toplumsal yaşamının sunduğu yeni kavramları görmek gerekmektedir. Mesela Müslüman toplumların kendi dil örgüleri içinde eşcinsiyet veya eşcinsel ilişkilerin çeşitli şekillerine işaret eden “hünsa” “livata” “sihak” “muhanne” (Korkmaz, 2010:443) gibi kavramların irdelenmesi, eşcinsel/eşcinsiyetli kimliklerin topluma entegrasyon veya marjinalizasyonu bu bağlamda açılmalıdır. Diğer yandan, dinlerin homofobik yaklaşıma ne derece kapı araladığı, bu durumun yaşam hakkını engelleme yoluna gidip gitmediği veya pratikte nasıl bir tablo ortaya çıktığı çözümlenmeyi bekleyen sorular arasındadır.

Farklı toplumların din ile girdiği ilişkisellikleri sonucu yarattıkları kavramları, toplumsal hafızaları, gelenekleri yaşam şekillerinde tavır almalarına neden olmaktadır. Diğer yandan, küreselleşmenin sosyolojik sonuçları olarak sınırları daraltması, iletişimi hızlandırması ve birbirini tanımayan insanların aynı dünya görüşlerini edinir hale gelmesi global ölçekte benzer yönelimler getirmektedir. Bu nedenle sosyal olgunun bireyselden toplumsala, toplumsaldan küresele, küreselden tekrar bireysele doğru dönen çevrimsel bir okuma sonucu anlaşılır olacağı düşünülmektedir. Böyle bir okuma biçimi araştırmacının bilimsel bilgiye ulaşmasında önüne çıkan engelleri aşmasına zemin hazırlayacaktır. Bilgi üretme sürecinde araştırmacının düşünümsellik yöntemiyle, kendini sorgulaması, kendinden kaynaklanan önyargıları kırma girişimi mutlak manada olamasa da bilimsel bilgi önündeki determinizmleri nötralize (Bourdieu ve Wacquant, 1992:46) edecektir. Burada, düşünümsellikten (refleksivite) kasıt, Bourdieu sosyolojisindeki “geriye doğru eğilmek (re-flectere)” manasında kullanılan, analitik araçların içerisine gömülmüş sosyal ve entelektüel bilinçsizliği fark ettirecek, sosyolojinin epistemolojik emniyetine destek verecek kolektif bir girişimdir (Bourdieu ve Wacquant, 1992:36-38). Düşünümsellik ile araştırmacının sosyolojik gözlemini bulanıklaştıran sınıf, toplumsal cinsiyet, etnisite gibi sosyal köken veya koordinatlarının belirleyiciliğinden kurtulma çabası, akademik hayatının veya mesleğinin *güçten* yana tavır almasını engellemesi işaret edilmektedir. Diğer yandan, düşünümselliğin “entelektüel önyargı” ile dünyayı sadece yorumlanmayı bekleyen görsel bir sahne olarak değil çözülmeyi bekleyen somut problemler neticesinde değerlendirme sağlayacağı öngörülmektedir. Bourdieu’nun (Bourdieu ve Wacquant, 1992:41) “düşünümselliği”, bilimsel habitusu, eğitim, diyalog ve eleştirel değerlendirme mekanizmalarıyla kurum-

sallaştırmaktadır. Ancak böylelikle, entelektüel alanın organizasyonu sağlanmış olacaktır. Diğer yandan, toplumsal cinsiyet ve din gibi “muhataralı” alanlarda sosyal bilim üreten araştırmacının “dindar kimliği” veya “cinsiyet kimliği” toplumsal alana yansıyan nesnel gerçekliği çözümlerken engel oluşturmamalıdır. Örneğin, kendini dindar olarak tanımlayan bir araştırmacının, azalan dindarlık eğilimlerinden rahatsız olup bu durumu örtmeye çalışması ile kendini feminist olarak niteleyen kadın araştırmacının kadın temsilcisi gözüyle diğer cinsiyetleri özellikle erkekleri “persona non grata” veya potansiyel suçlu ilan etmesi aynı derecede düşünömsellikten uzak görünmektedir.

Sonuç Yerine

Toplumsal cinsiyet ve din sahalarının sosyal bilimler içerisinde çifte kör-lük ile karşılanması uzun yıllar interdisipliner bir alan oluşumunu geciktirmiştir. Son yirmi yılda bu çalışma sahalarının sosyal ihtiyaçlar neticesinde kesişimi, din ve kadınsallık, erkeksilik, erdişilik/eşcinsellik üzerine yapılan araştırmaların sayısını arttırmış; fakat tatmin edici düzeye henüz erişilmemiştir. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet ve dinin karşılıklı etkileşimi ve iletişiminin teorik ve metodolojik imkanını oluşmaya başlayan literatür çerçevesinde göstermeye çalışmıştır. Dünya ölçeğinde yapılan çalışmaların bile genellikle edisyon kitaplar halinde çıkarılması, araştırmacıların makaleler çerçevesinde konuya eğilmesi, uzun so-luklu, nitel araştırmalar neticesinde kapsamlı çalışmaların hala görünmediğine işaret etmektedir. Diğer yandan, toplumsal cinsiyetin kadın üzerinden tanımlaması, sahadaki araştırmacıların “kadınsallık ve din” kurguları, pratikleri veya kimlik analizleri üzerine odaklanması, erkeksilik, erdişilik gibi katmanların daha az çalışılması söz konusudur. Hâlbuki, toplum farklı cinsiyetlerin etkileşiminde kurulan ağlardan örölüdür ve bu ağ her bir parçanın nasıl kurulduğuna, nasıl yaşandığına ve birbiriyle olan mesafelerine göre anlaşılabilir. Bu mana-da erilliği, erdişiliği veya eşcinselliği çalışmak kadın/kadınsallığı çalışmak kadar manidardır. Oluşturulacak çalışmaların eylem-yapı düalizmini, bireyleri toplumsal yapının ve kurguların edilgen nesnesi durumuna düşürmeden, bireyin yapıyı yorumlayacak, değiştirecek iradesinin farkında olarak, yapının da birey üzerinde yönlendirici, değiştirici, dönüştürücü etkilerini hesaba katarak aşmak gerekir. Dini ilkelerin oluştuğu sosyo-ekonomik şartları irdelemenin, dini metinlerdeki/öğretideki cinsiyet temsillerini incelemenin ve alıcıların bu metinleri/öğretileri alımlama düzeylerini ve öğretilerin pratiklerine yansıma şekillerini nitel çalışmalar çerçevesinde çözümlemenin “toplumsal cinsiyet ve din” çalışma sahasına verimli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bilgi üretme sürecinde düşünömsellik ilkesine bağlı kalmak ise araştırmacının nerede, nasıl ve hangi konumda olduğunu anlamasına olanak sağlayacak, araştırmacı sosyal olguların fotoğrafını çekerken denktaşöre bastığı andan itibaren olaylarla arasındaki mesafeyi görebilecek, çektiği fotoğrafın ancak odak aldığı açılardan oluştuğunu anlayabilecektir.

Notlar

- (*) Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Araştırma Görevlisi.
- 1 Queer çalışmalar, LGBTT (lezbiyen, gay, biseksüel, travesti, transseksüel) kapsamındaki bireyleri, halkları veya kültürleri inceleyen araştırmalardan müteşekkildir. Ayrıntılı bilgi için bkz (Siker, 2007; Coakley, 1997; Carrett, 2000).
 - 2 Ontoloji, varlık veya yokluğa ilişkin düşüncelerle alakalı olurken, incelemeye tabi tutulan olgunun kendi özüyle ilgili varsayımlar da ontolojiyle ilintilidir. Üzerinde çalışılan olgu "araştırmacının bilinci dışında mı, yoksa bilinci dahilinde midir" sorunsalı ontolojik soruyu oluşturur. Bu bağlamda, nesnelcilik, olguları araştırmacının bilinci dışında olduğunu kabul eden realist düşüncüyü benimser. Realizm, varlığa ilişkin düşüncesinde gerçek bir dünyanın bilgi ve inançlardan bağımsız olarak var olduğunu kabul etmekte (Benton ve Craib, 2008:154) katı, somut gerçeklik üzerinden toplumsal dünyayı ferdin iradesinden bağımsız olarak ele almakta, ferdi edilgen konuma getirmektedir. Öznelci yaklaşımın ontolojik olarak dayandığı nominalist durumda ise toplumsal dünyanın, birey bilinciyle şekillenen isimlerden, kavramlardan oluştuğu öne sürülmekte, tümellerin imge ya da simge olarak anlaşılabilirlikleri fakat gerçekliklerinin olmadığı ve onların sadece birer addan ibaret oldukları iddia edilmektedir.
 - 3 Epistemoloji varlık ya da yokluk hakkındaki bilgilerle alakalı olurken, bilginin temeline ilişkin varsayımlar da epistemolojiyle bağlantılıdır. Bilgi formlarının, bilgi doğasının ne olduğu, nesnel/maddi ya da özne/ruhsal içerikli mi bir yapıya sahip olduğu sorunsalı epistemolojik bir sorudur. Nesnelciliğin epistemolojik durumu pozitivisttir. Pozitivizmde, bilginin kaynağı duyunun, nesnel dünyanın tanıklığıdır; bilgi elde etmenin yöntemi deneyim, bilgiyi doğrulayabilmenin yöntemi ise gözlemdir. Giddens'a (akt. Balci, 1997) göre pozitivist paradigma, doğa bilimlerinin yöntemsel prosedürlerinin sosyal bilimlere uygulanabileceğini, yani sosyal bilimcinin (öznenin) araştırma konusundan (nesneden) kendisini ayırarak toplumsal gerçekliği gözleyebileceğini kabul eden bir bilimsel yaklaşımdır. Pozitivizm, toplumsal olayları açıklarken gözlemlerden genellemeler yapılabileceğini ve böylece genel toplum yasaları oluşturulabileceğini öne sürmektedir. Sosyolojide pozitivistin temsilcisi Comte'un sosyolojisi büyük veri setleri, nicel ölçümler, istatistiksel analiz teknikleri kullanılarak oluşturulmuş bir "sosyal fizik" disiplini olarak görülmektedir. Öznelcilik için epistemolojik durum ise toplumsal olguların göreceli olduğunu, insan eylemlerini salt gözlemlerle anlamaman mümkün olmadığını savunan anti pozitivist bakış açısıyla ifade edilebilir. Anti-pozitivizm toplumsal hayatın katı, kesin değişmez yasalar yerine, normlardan oluştuğunu, bu normların anlaşılmasında da öncelikle özne eylemlerinin anlaşılması gerektiğini vurgular. Anti pozitivist yaklaşıma göre, toplumsal olaylar ve doğa olayları arasındaki farklar aynı metotla açıklanmayı imkânsızlaştırmaktadır.
 - 4 Sosyal bilimlerde, "insan mı çevresini yaratır, çevre mi insanı yaratır" sorusu insan doğasının sorunsalıdır. Nesnelci yaklaşım, evrende bulunan her şeyi olaylar zinciri halinde gören ve sebep-sonuç ilişkisi içinde birbirlerine eklemlediklerini kabul eden determinist bakış açısına sahiptir. Determinist yaklaşıma göre, birey çevresi tarafından belirlenen yapının içerisine angaje edilmiştir; toplum ise belirli aşamaları geçiren ve varacağı nihai nokta belirli olan bir yapıdır. Öznelci yaklaşım ise determinizmin tam tersi olan voluntarist bakış açısıyla eşleşmektedir. Türkçeye "iradeci" olarak tercüme edilen voluntarist yaklaşıma göre birey özgür iradeye sahip olan bir varlık olarak toplumsal olay ve olguları değiştirebilecek kapasiteye sahiptir. Bu nedenle olayların nereye varacağı, hangi sebeplerin ne gibi sonuçlar doğuracağı önceden bilinemez. Aynı nedenler, çok farklı sonuçlara gebe olabilir.
 - 5 Nesnelci ve öznelcilerin birbirlerine tezat oluşturdukları diğer bir sorun metodolojik alana ilişkilidir. Nesnelci bakış açısının metodolojisi doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlere başvurularak olguların anlaşılabilirliğini savunan nomotetik yaklaşımdır. Sistematik bir genel kurallar-yasalar türetmeye yönelik nomotetik yaklaşım, niceliksel tekniklerle yapı-

lan istatistiki, sayısal ölçümlere itibar eder; anketler, testler kalıplaşmış ölçme araçlarıdır. Öznelcilerin savunduğu bir metot olan ideografik yaklaşım ise tekil ve öznel eylemlerin detaylı olarak araştırılmasıyla bilgi edinilebileceğini savunur. Öznelcilerle birebir bağlantıya geçme, gündelik hayattaki eylemleri “anlamak” için mercek altına almayı amaç edinir. Eylemi anlama doğrultusunda gündelik dil, semboller ve simgeler incelenmesi gereken unsurlar olarak nitelendirilir. İdeografik yaklaşım, nomotetik yaklaşımın tersine, niteliksel metotları benimser; katılımcı gözlem, örnek olay incelemesi, biyografik verilerden yararlanma gibi derin içerikli analizlerin açıklayıcı olacağına inanır.

- 6 Sosyal olay ve olguları anlamak için araçlar sunan yaklaşımlar farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Bu çalışmada, mevcut yaklaşımların “objektivist” ve “sübjektivist” gibi ikili tasnif üzerinden geliştirildiği düşünülmektedir. Örneğin, Neuman (2003:68-90) sosyal bilim araştırmalarını üç temel (pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel) iki tali (feminist ve postmodernist) yaklaşıma ayırmıştır. Bu tipolojilerden pozitivist yaklaşımı “objektivist”, yorumlayıcı yaklaşımı “sübjektivist”, diğerlerini ise “eklektik” olarak tanımlayabiliriz. Biraz daha açmak gerekirse, feminist yaklaşım, insan doğasını açıklarken insanın yeterince yaratıcı olduğunu; fakat toplumdaki cinsiyetçi güçlerden dolayı baskı altında tutulduğunu belirtmektedir (Neuman, 2003:16). Bu önerme bile bir yandan insana (merkezi manada kadına) “eyleyici” olarak kapasite atfederken bir yandan da toplumsal yapıdaki güç dağılımının ne kadar “etkil” olduğunu belirterek eklektik bir örnek oluşturmaktadır.

Kaynaklar

- Allyson, J. (Ed). (2005). *Gender and the Language of Religion*. New York: Palgrave.
- Amman, M. T. (1995). Sosyal Tabakalaşma ve Günümüz Fransız Sosyolojisinin Yaklaşımları. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.
- Anderson, P.S. (1998). *A Feminist Philosophy of Religion: The Rationality and Myths of Religious Belief*. Oxford: Blackwell.
- Aslantürk Z. ve T. Amman. (2001). *Sosyoloji*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Aquino, M.P. (1993). *Our Cry for Life: Feminist Theology from Latin America*. NY: Orbis Books.
- Bakhtin, M.M. (1981). C. M. Holquist. (Ed.). *The Dialogic Imagination: Four Essays*. C. Emerson ve M. Holquist içinde. (çev.). Austin: University of Texas Press.
- Balci, A. (1997). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem A yayıncılık.
- Berktaş, F. (1996). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis.
- Bouldrey, B. (Ed). (1995). *Wrestling with the Angel: Faith and Religion in the Lives of Gay Men*. New York: Riverhead Books.
- Bourdieu, P. (1989). Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*. 7. 1, 14-25.
- Bourdieu, P. (2001). *Masculine Domination*. R.Nice. (çev.). USA: Stanford University.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, J.D. (1992). *An Invitation of Reflexive Sociology*. UK: Polity Press.
- Boyd, S.B. ve diğerleri. (Ed.). (1996). *Redeeming Men: Religion and Masculinities*. USA: Westminster John Knox Press
- Burrell, G. ve Morgan, G. (1979). *Sociological Paradigms and Organizational Analysis*. London: Heinemann.
- Bynum, C.W. (1992). *Fragmentation and Redemption: Essays on Gender and the Human Body in Medieval Religion*. New York: Zone Books.
- Carrett, J.R. (2000). *Foucault and Religion: Spiritual Corporality and Political Spirituality*. London: Routledge.

- Chafetz, J.S. (2006). The Varieties of Gender Theory in Sociology. (Ed.). *Handbook of the Sociology of Gender* içinde. USA: Springer, 3-25.
- Chopp, R.S. ve S.G. Davaney. (1997). *Horizons of Feminist Theology*. USA: Augsburg Fortress.
- Coakley, S. (1997). *Religion and the Body*.(Ed). UK: Cambridge.
- Cragin, B. ve Simonds, W. (2006). The Study of Gender in Culture: Feminist Studies/Cultural Studies. (Ed.). içinde *Handbook of the Sociology of Gender*. USA: Springer, 195-215.
- Craib, I. ve T. Benton. (2008). *Sosyal Bilim Felsefesi*. İstanbul: Sentez yayınları.
- Cuffel, A. ve B.Britt. (2007). (Ed.). *Religion, Gender and Culture in Pre-Modern World*. USA: Palgrave.
- Çapcıoğlu, İ. (2003). Sosyal Değişme Sürecinde Din ve Kadının Toplumsal Konumu (Kastamonu Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi S.B.E.
- Çeker, O. (1997). "Hünsa" Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. Ankara: TDV Yayınları.
- Çelik, C. ve İ. Şahin. (2009). Kadın Dindarlığı. *Toplum Bilimleri Dergisi*. 1-6,141-166.
- Çiftçi, A. (2003). *Nasıl Bir Sosyal Bilim: Temel Sorunlar ve Yaklaşımlar*. Ankara:Kitabiyat.
- Duman, H. (2002). İslam Hukukunda Hünsa (Çift Cinsiyetliler). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. c. VI, Sayı: 1, ss. 295–318.
- Durkheim, E. (2005). *Suicide*. London and New York: Routledge. (Orijinal baskı 1897).
- Durkheim, E. (2006). *Sosyoloji Dersleri*. (çev.). A.Berktaş. İstanbul: İletişim.
- Fulkerson, M.M. (1994). *Women's Discourses and Feminist Theology*. US: Fortress Press.
- Göle, N. (1991). *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Grovijahn, J.M. (1998). Theology as an Irruption into Embodiment: Our Need for God Theology, and Sexuality: *The Journal of the Institute for the Study of Christianity and Sexuality* 9. ss. 29–35.
- Gürhan, N. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve Din. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. www.e-sarkiyat.com, IV, Kasım, ss. 58-80.
- Haddad Y.Y. ve E.B. Findly. (Ed.). (1985). *Woman, Religion and Social Change*. New York: State University of New York Press.
- Hassan, R. (1991). Muslim Women and Post-Patriarchal Islam. *After Patriarchy: Feminist Transformations of the World Religions* içinde. (Ed.). P.M. Cooley, W. R. Eakin ve J. B. McDaniel. NY: Orbis Books, ss. 39-64.
- Hawthorne, S. (2005). Gender & Religion: History of Study. L. Jones ve diğerleri. (Ed.). *Encyclopedia of Religions* içinde. Second Edition. vol.5. USA: Thompson Gale, ss. 3310-3318.
- Hunt, M.E. (1991). *Fierce Tenderness: A Feminist Theology of Friendship*. New York: Crossroad.
- İlyasoğlu, A. (1994). *Örtülü Kimlik*. İstanbul: Metis.
- Jantzen, G. M. (1995). *Power, Gender, and Christian Mysticism*. U.K: Cambridge University.
- Kandiyoti, D. (1988). Women and Islam: What are the Missing Terms. *DOSSIER* 5/6. Aralık-Mayıs.
- Kamitsuka, M.D. (2007). *Feminist Theology and The Challenge of Difference*. New York: Oxford University Press.
- Kellner, D. (2003). *Cultural Studies, Multiculturalism and Media Culture*. <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/culturalstudiesmulticulturalism.pdf>. (28.07.2010).
- King, U. (1995). (Ed). *Religion and Gender*. Oxford ve Cambridge:Mass.

- King, U. ve T. Beattie. (Ed.). (2005). *Gender, Religion and Diversity Cross-Cultural Perspectives*. London ve New York: Continuum International Publishing Group.
- King, U. (2005). General Introduction: Gender-Critical Turns in the Study of Religion. King, U. ve T. Beattie (Ed). *Gender, Religion and Diversity Cross-Cultural Perspectives* içinde. London ve New York: Continuum International Publishing Group, 1-13.
- King, U. (2005a). Gender and Religion. L. Jones ve diğerleri. (Ed.). *Encyclopedia of Religions* içinde. Second Edition. vol.5. USA: Thompson Gale, ss. 3296-3310.
- Knowlton, D. (1992). On Mormon Masculinity, *Sunstone*, 13, August. s.19-31.
- Korkmaz, A. (2010). İslam Eşcinsellik Algısında Çağdaş Kırımlar Din –Değişim Ekseninde. *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları* içinde. Uluslararası Sempozyum. Samsun, ss. 438-461.
- Krondorfer, B. (2009). *Men and Masculinities in Christianity and Judaism: A Critical Reader*. London: SCM Press.
- Kurt, A. (2009). *İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*. Bursa: Emin Yay.
- Leila, A. (1992). *Women and Gender in Islam*. New Haven ve London: Yale University.
- Lumnis, A.T. (2006). Gender and Religion. *Handbook of the Sociology of Gender* içinde. J.S.Chafetz. (Ed). USA: Springer, 601-619.
- Mernissi, F. (1991). *The Veil and the Male Elite: A Feminist Interpretation of Women's Rights in Islam*. USA: Perseus Books.
- Mernissi, F. (1992). *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*. USA: Yale University.
- Neuman, W.L. (2003). *Social Research Methods*. USA: Pearson Education, Inc.
- Okkenhaug, İ. M. ve I. Flakerud. (2005). *Gender, Religion and Change in the Middle East*. USA: Berg.
- Ouzgane, L.(Ed). (2006). *Islamic Masculinities*. New York: Zed Books.
- Özyurt, C. (2007). Durkheim Sosyolojisinde Ahlaki Kontrol Sorunu. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 5.13, ss. 95-121.
- Parsons, S.F. (2004). *Feminist Theology*. UK: Cambridge University.
- Pilcher, J. ve I. Whelehan. (2004). *Fifty Key Concepts in Gender Studies*. London: Sage Publications.
- Rogers, E. (Ed). (2002). *Theology and Sexuality: Classical and Contemporary Readings*. Oxford: Blackwell.
- Saktanber, A. (2002). *Living Islam: Women, Religion and the Politicization of Culture in Turkey*. London: I.B.Tauris Publishers.
- Sawyer, D.F. (1996). *Women and Religion in the First Christian Centuries*. London: Routledge.
- Sharma, A. (1994). *Today's Woman in World Religions*. New York: State University of New York Press.
- Sharma, A. ve K. Young. (1999). *Feminism and World Religions*. New York: State University of New York Press.
- Siker, J. (2007). (Ed). *Homosexuality and Religion: An Encyclopedia*. London: Greenwood Publishing.
- Stuart, E. (1997). *Religion Is a Queer Thing: A Guide to the Christian Faith for Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgendered People*. London, Cassell Academic.
- Tanyaş, E. (2007). *Weber'de Kapitalizmin Ruhu ve İslam Üzerine*. İstanbul: Kaknüs yayınları.

- Taş, K. (2011). *Sosyal Bilim Paradigmaları Açısından Sosyolojik Metodoloji*. İstanbul: Rağbet yayınları.
- Tekin, M. (2004). *Kutsal, Kadın ve Kamu*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Toker, İ. (2005). Bir Yapılaşma İlişkisi Olarak Kadınlar ve Din: Başkent Kadın Platformu Örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara, A.Ü.S.B.E.
- Toker, İ. (2012). Toplumsal Cinsiyet ve Din. N. Akyüz. ve İ. Çapcıoğlu. (Ed). *Din Sosyolojisi* içinde. Ankara: Grafiker yayınları, ss. 727-743.
- Toprak, B. (1981). Religion and Turkish Women. N.A. Unat. (Ed). *Women in Turkish Society* içinde. Netherlands: Leiden.
- Touirane, A. (2007). *Kadın Dünyası*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Touraine, A. (2011). *Birlikte Yaşayabilecek miyiz? Eşitliklerimizle ve Farklılıklarımızla*. (Çev. O. Kunal). İstanbul: Yapı Kredi yayınları.
- Uysal, V. (2006). *Türkiye’de Din ve Kadın*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Üşür, S. (1991). *Siyaset ve Kadın*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Weber, M. (2012). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*. (Çev. V.S. Öğütler). İstanbul: Küre Yayınları.
- Yaşar, A. (2000). “Hünsa” Maddesi. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Şamil Yayınları.
- Yavuz, Y.V. (1997). “Hünsa Maddesi”. *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. İstanbul: Gerçek Hayat Yayınevi.